

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ В
КОМАНДІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ»**

Виконала:

студентка II курсу SoO2-M21z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньо-професійною програмою
Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка)

Федюк Ксенія Юріївна

Керівник: **Мельник Ж.В.,**

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Рецензент: **Вержиховська О.М.,**

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ В КОМАНДІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	10
1.1. Команда психолого-педагогічного супроводу як засіб комплексного супроводження дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчанні.....	10
1.2. Нормативно-правове забезпечення професійної підготовки асистента вчителя в умовах інклюзивної освіти.....	17
1.3. Роль асистента вчителя в діяльності команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.....	27
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ В КОМАНДІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ (на прикладі досвіду роботи навчально-виховного об'єднання №23 м. Хмельницького).....	37
2.1. Цільове призначення навчально-виховного об'єднання №23 м. Хмельницького.....	37
2.2. Методика вивчення практики спільного викладання в інклюзивному класі та визначення ефективності роботи асистента вчителя як члена команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП.....	50
2.3. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	52
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ ДІЯЛЬНОСТІ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	63

3.1. Зміст, форми, організація роботи асистента вчителя навчально-виховного об'єднання №23 м. Хмельницького.....	63
3.2. Методичні рекомендації з питань організації роботи асистента вчителя в інклюзивному класі.....	73
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	91

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КПШС – команда психолого-педагогічного супроводу;

ООП – особливі освітні потреби;

ІПР – індивідуальна програма реабілітації;

ІРЦ – інклюзивно-ресурсний центр;

НЗ – навчально-виховне об'єднання № 23 м. Хмельницького.

ВСТУП

Актуальність теми. Інклюзивна освіта – це не просто прихід дитини з особливими освітніми потребами до звичайної школи. Це створення в спільному просторі особливого підходу до навчання такої дитини, який передбачає додаткові елементи освітнього процесу – індивідуальний план розвитку дитини, спеціально облаштоване місце, належні умови для неї і обов’язкова наявність асистента вчителя інклюзивному класі.

Посада асистента вчителя є відносно новою для української школи. Вона розглядається в контексті інклюзивної освіти, адже головне завдання асистента вчителя – допомагати вчителю навчати дітей з особливими освітніми потребами. Робота асистента вчителя складна, багатогранна та динамічна і вимагає від нього певних знань, умінь та навичок. Зокрема ґрунтовних знань законодавчо-теоретичної бази до якої належать: основи законодавства України про освіту; міжнародні документи про права людини й дитини; державні стандарти освіти; індивідуальні аспекти розвитку дітей з особливими освітніми потребами; норми й правила ведення документації. Важливими є і практичні навички, які повинен опанувати асистент учителя: застосування професійних знань у діяльності; здійснення педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання; вміння налагоджувати міжособистісні стосунки між усіма суб’єктами освітнього процесу. Успішність професійної діяльності також залежить від особистісних якостей асистента вчителя до яких можна віднести: комунікативні та організаційні здібності; здатність співпереживати; ціннісні орієнтації [56].

Важливим складником успішного функціонування інклюзивної системи освіти є, безперечно, командний підхід. З огляду на це роль асистента вчителя є значимою в забезпеченні успішного освітнього процесу: для вчителів, дітей з особливими освітніми потребами та їхніх батьків і решти дітей у класі. Задля цього асистент вчителя не тільки має бути

свідомий до своїх обов'язків, сучасних методик викладання, а й повинен плекати низку цінностей та особистих якостей [38].

В умовах модернізації освітньої системи, особливої уваги набуває питання навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі, що активізувало наукові пошуки дослідників. Так, теоретико-методологічні засади інклюзивної освіти було розроблено вітчизняними та зарубіжними ученими (В. Засенко, А. Колупаєва, Л. Савчук, О. Таранченко, Д. Деспелер, Т. Лорман, Д. Лупарт, Д. МакГі-Річмонд, Д. Харві та ін.). Науковці розглядають концептуальні засади та організаційно-педагогічні аспекти проблеми інклюзивного навчання освіти (Л. Будяк, Е. Данілавічюте, І. Дмитрієва, Т. Сак, Н. Софій, О. Федоренко та ін.); особливості психологопедагогічного супроводу в умовах інклюзивного навчання (О. Глоба, Е. Данілавічюте, Л. Коваль, С. Литовченко, О. Мартинчук, О. Таранченко, Т. Скрипник, О. Федоренко та ін.), викладання в інклюзивному навчальному закладі (Л. Даниленко, Е. Данілавічюте, С. Єфімова, Л. Савчук, Ю. Найда та ін.).

Попри широке коло досліджень, пов'язаних із підготовкою педагогів до роботи в інклюзивних умовах (Т. Зубарева, І. Россіхіна, Є. Самарцева, І. Хафізулліна, Ю. Шуміловська, О. Мартинчук та ін.), питання організації діяльності нового суб'єкта навчально-виховного процесу – асистента вчителя, який відповідно до нормативних документів, входить до складу команди фахівців індивідуального супроводу дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання практично не досліджувалося. На відміну від зарубіжних досліджень, у вітчизняній науково-педагогічній літературі недостатньо звернено увагу на практику асистування вчителю в інклюзивному класі, на визначення різних видів взаємодії «вчитель-асистент вчителя», особливостей та умов такої взаємодії, тощо.

Отже, теоретичні аспекти проблеми вивчення особливостей діяльності асистента вчителя та його ролі в команді психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, стає актуальною в теоретичному і

практичному аспектах. Соціальна значущість проблеми професійної підготовки педагогічних працівників, зокрема асистентів вчителів, визначення змісту основних складових діяльності асистента вчителя в інклюзивному навчальному закладі, недостатній рівень вивчення її окремих теоретичних та практичних аспектів зумовили вибір теми дослідження: **«Особливості діяльності асистента вчителя в команді психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами».**

Мета дослідження: з'ясувати особливості діяльності асистента вчителя в команді психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі **завдання:**

1. Здійснити аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, вивчити і проаналізувати роль, функції та зміст роботи асистента вчителя в команді психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

2. Визначити особливості нормативно-правового регулювання діяльності асистента вчителя.

3. Експериментально вивчити особливості діяльності асистента вчителя в команді психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами (на прикладі досвіду роботи навчально-виховного об'єднання №23 м. Хмельницького).

4. Сформулювати методичні рекомендації з питань організації роботи асистента вчителя в інклюзивному класі.

Об'єкт дослідження: особливості діяльності асистента вчителя в команді психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови діяльності асистента вчителя в умовах інклюзивного навчання.

Методи дослідження: під час дослідження використано такі наукові методи, як теоретичний аналіз психолого-педагогічних літературних джерел з проблеми дослідження, спостереження, бесіда, анкетування, тестування, процедури якісної та кількісної обробки емпіричних даних.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що здійснено практичне вивчення особливостей діяльності асистента вчителя в команді психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами (на прикладі досвіду роботи навчально-виховного об'єднання №23 м. Хмельницького), зокрема виокремлено та охарактеризовано зміст, форми, організацію роботи асистента вчителя, розроблено методичні рекомендації з питань організації роботи асистента вчителя в інклюзивному класі.

Дипломна робота магістра з теми дослідження: «Особливості діяльності асистента вчителя в команді психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами» виконана на основі листа-замовлення навчально-виховного об'єднання № 23 м. Хмельницького Департаменту освіти та науки Хмельницької міської ради від 06.01.2022 р. № 01-31/5.

Експериментальне дослідження проводилось на базі навчально-виховного об'єднання №23 м. Хмельницького.

Дослідженням було охоплено 34 учасника, серед яких: 5 асистентів вчителя, 4 вчителя початкових класів, 3 представників апарату дирекції, 1 психолог, 1 логопед, 2 корекційних педагогів, 6 дітей з особливими освітніми потребами, 12 батьків, які виховують дитину з особливими освітніми.

Структура роботи. Дипломна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Апробація результатів нашого дослідження представлена у Збірнику наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у науковій статті з теми: «Роль асистента вчителя в реалізації інклюзивного навчання» (Мельник Ж.В., Федюк К.Ю. Роль асистента

вчителя в реалізації інклюзивного навчання / Ж.В. Мельник, К.Ю. Федюк // *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / за ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Вип. 36. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2022. С. 62 – 69).

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі магістра проведено теоретичне обґрунтування проблеми особливості діяльності асистента вчителя в команді психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

Успішність розв'язання завдань інклюзивної освіти залежить від багатьох умов, в першу чергу, залучення необхідних різнопрофільних фахівців із метою розробки стратегії навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії, серед яких визначаємо вчителя, асистента вчителя, практичного психолога, соціального педагога, учителя-дефектолога (учителя-логопеда), керівника навчального закладу. Тобто у загальноосвітньому навчальному закладі має бути створена команда індивідуального супроводу дитини, мета роботи якої полягає в опрацюванні ефективних технологій її навчання.

Поняття «команда» розглядаємо як групу індивідів, людей-однодумців, що для досягнення певної мети координують свої взаємодії, трудові й інтелектуальні зусилля. Підкреслимо важливість цієї концепції поняття «команда», яка ґрунтується на єдності й спільному баченні стратегічної мети та колективної відповідальності за її досягнення. Командний підхід в інклюзії сприяє системній інтеграції професійних зусиль для усвідомлення всіма членами команди потреб учня з психофізичними порушеннями в комплексі, а не лише під кутом зору окремого фахівця, та для більш ефективної реалізації його соціально-психолого-педагогічного супроводження.

Результативність команди інклюзивного навчального закладу характеризує низка ознак, таких як: спільна діяльність; спільні завдання; спільна відповідальність; розподіл обов'язків; особистісна неформальна взаємодія; взаємодоповнюючий (за професійними та психологічними характеристиками) склад учасників команди; участь усіх учасників команди у напрацюванні рішень; взаємний вплив; стосунки, побудовані на довірі.

Важливим напрямом реалізації командної взаємодії фахівців в умовах інклюзивного навчання є діяльність асистента вчителя, основні завдання якого полягають у забезпеченні особистісно орієнтованого спрямування навчально-виховного процесу, участі у розробленні й виконанні індивідуальних навчальних планів та програм, адаптації навчальних матеріалів з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей із особливими освітніми потребами.

Аналізуючи діяльність асистента вчителя, можна окреслити основні його функції: організаційну, навчально-розвиткову, діагностичну, аналітико-прогностичну, консультативну.

При цьому ці функції асистента вчителя є лише орієнтиром при складанні посадової інструкції, посадові обов'язки мають визначатися, виходячи із необхідної допомоги дитині з особливими освітніми потребами. Кожна така дитина має певні особливості й потреби, на які зосереджена увага фахівців шкільної команди. Група фахівців визначає, якого супроводу потребує саме ця дитина і якої допомоги асистента вчителя. Через те, на визначення обов'язків конкретного асистента вчителя впливають такі чинники, як потреби учнів, потреба вчителя в інформації про дитину та особливості організації навчально-виховного процесу в класі з інклюзивним навчанням.

Методика вивчення практики спільного викладання в інклюзивному класі та визначення ефективності роботи асистента вчителя як члена команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП передбачала проведення експериментального дослідження на базі навчально-виховного об'єднання №23 м. Хмельницького.

Дослідженням було охоплено 34 учасника, серед яких: 5 асистентів вчителя, 4 вчителя початкових класів, 3 представників апарату дирекції, 1 психолог, 1 логопед, 2 корекційних педагогів, 6 дітей з особливими освітніми потребами, 12 батьків, які виховують дитину з особливими освітніми потребами.

В ході проведення експериментального дослідження нами були використані такі методики, як: Стилі викладання; Наскільки я ефективний член команди?; Наскільки я готовий до практики спільного викладання?; Форма самооцінювання «Наскільки ефективними співучителями ми є?».

2. За результатами експериментального дослідження нами були отримані наступні результати.

За методикою «Стилі викладання» було визначено перелік особистих викладацьких переваг та стилів у роботі спільного викладання вчителя та асистента вчителя за наступними критеріями: представлення понять (абстрактне/прикладне); навчання (розуміння/механічне запам'ятовування); когнітивне опрацювання (наказове/символічне); взаємодія (індивідуальна/взаємодіючі групи).

Під час нашого дослідження ми з'ясували, що взаємини з вчителем та розподіл обов'язків асистенти вчителів описують як стосунки «керуючого педагога і додаткового», «партнерські... але головним є вчитель», «основний вчитель і вчитель для дитини з особливими освітніми потребами».

У своїх відповідях асистенти вчителів зазначили, що, нерідко, педагоги очікують від них самостійних дій і рішень під час навчання дітей з особливими освітніми потребами. Утім, асистенти щиро зізнаються, що, незважаючи на педагогічну освіту, наражаються на низку труднощів у процесі реалізації поставлених завдань.

На уточнювальне запитання, чи можуть педагоги допомогти залагодити труднощі, які виникають в асистентів вчителів у процесі їхньої діяльності, асистенти відповіли: «У цілому, ні».

Досліджуючи стиль роботи кожного фахівця команди психолого-педагогічного супроводу за методикою «Наскільки я ефективний член команди?» ми отримали такі результати.

60% респондентів опитуваних щодо власного стилю роботи як члена команди психолого-педагогічного супроводу вважають, що використовують такий стиль поведінки – як той фахівець, що співпрацює, тобто

спостерігається партнерська взаємодія зі всіма учасниками освітнього процесу, що проявляється в здатності до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня.

20% респондентів – як фахівець-комунікатор, що свідчить, що член команди, зорієнтований на процес.

10% членів команди психолого-педагогічного супроводу обрали власний стиль роботи як той, хто додає. Це означає, що член команди, орієнтований на завдання.

10% респондентів обрали стиль роботи, як той, хто несе виклики. Сюди, як правило належать члени команди, які піддають сумнівам цілі, методи й навіть етичні питання роботи команди.

Слід відмітити, що за методикою «Наскільки я ефективний член команди?» найбільша кількість отриманих балів у відповідях респондентів вказує на основний стиль їх роботи як члена команди. Але деякі найбільш високі показники у досліджуваних могли бути однакові або в межах трьох балів, що є свідченням використання їх, як основних стилей. Найбільш низький показник вказував на найменш активний стиль як члена команди.

Основний стиль як члена команди психолого-педагогічного супроводу визначає типи поведінки, які найчастіше використовує член команди, працюючи в команді. Це не означає, що це є єдиним стилем його роботи. Як правило, усі члени команди здатні використовувати будь-який зі згаданих стилів, але зазвичай використовують один стиль – основний – найчастіше.

За результатами методики «Наскільки я готовий до практики спільного викладання?» нами було встановлено, що асистент вчителя готовий надавати підтримку іншому педагогічному працівникові при навчанні учня чи учнів з особливими освітніми потребами в обсязі механізму підтримки. Асистент вчителя допомагає іншому педагогічному працівникові при організації і реалізації навчального процесу, підтримує самостійність і активне залучення учня до усіх видів роботи, які здійснюються у закладі під час навчального

процесу. Окрім того, асистент вчителя працює відповідно до потреби із учнем або іншими учнями класу відповідно до вимоги іншого педагогічного працівника та у співпраці із ним, що є свідченням, що він повністю готовий до практики спільного викладання.

Враховуючи посадові обов'язки Федюк К.Ю. – асистента вчителя навчально-виховного об'єднання №23 м. Хмельницького до переліку ведення моєї шкільної документації належать: перспективний план роботи асистента вчителя на навчальний рік, розклад роботи асистента вчителя інклюзивного навчання, графік роботи асистента вчителя на 2022-2023 навчальний рік, журнал обліку консультацій та просвітницьких заходів, щоденний план роботи асистента вчителя, щоденник спостережень за дитиною з ООП, індивідуальна програма розвитку.

Результати проведеного дослідження дипломної роботи магістра дозволили нам сформулювати методичні рекомендації з питань організації роботи асистента вчителя в інклюзивному класі. Урахування всіх перерахованих аспектів забезпечать ефективність навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами і створять підґрунтя для їх успішної соціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асистент учителя в інклюзивному класі: навч.-метод. посіб. / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій., О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда ; під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
2. Афанасьєв М. В., Полякова Г. А., Романова Н. Ф. та ін. Тренінгове навчання в закладі вищої освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. проф. М. В. Афанасьєва. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 323 с.
3. Берегова М. І., Савінова Н. В., Борулько Д. М. Інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку : навч.-метод. посіб. Миколаїв : видавець Торубара В.В., 2019. 166 с.
4. Вознюк О. Особливості професійної діяльності спеціалістів психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі: методичні рекомендації. Житомир : КЗ «ЖОППО» ЖОР, 2019. 68 с.
5. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
6. Данілавічюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.
7. Діти з особливими потребами в освітньому просторі України : бібліогр. покажч. / уклад.: Ю. Щеглова, М. Маслова, Г. Мацієвська. Запоріжжя : ФОП Мокшанов В. В., 2017. 256 с.
8. Демченко І. І. Підготовка вчителя до роботи в інклюзивній початковій школі : монографія. Умань : Жовтий О. О., 2015. 500 с.
9. Дефектологічний словник: навч. посіб. / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. Київ : МП Леся, 2011. 528 с.
10. Дмитрієва І. В. Командна взаємодія фахівців у процесі індивідуального супроводу дитини в умовах інклюзивного навчання : *Актуальні*

- питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський університет ім. Івана Огієнка. Вип. 7. 2016. С. 90 – 99.
11. Дмитрієва І. В. Цілі освіти як складова процесу формування в школярів з особливими освітніми потребами життєвих компетентностей в умовах інклюзивного навчання [Електронний ресурс] / І. В. Дмитрієва, В. О. Липа // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2011. № 14(3). С. 56 – 61.
 12. Дутковська Р. В. Корекційно-педагогічний супровід індивідуального навчання молодших школярів з порушеннями пізнавальної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ. 2021. 22 с.
 13. Єфімова С. М. Як зробити школу інклюзивною? Досвід проектної діяльності : метод. посіб. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2012. 152 с.
 14. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: навч.-метод. посіб. / кол. упоряд.: Патрикеева О. О. та ін. / під заг. ред. В. І. Шинкаренка. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2013. 96 с.
 15. Інклюзивна освіта : теорія та практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. І. Огієнка, 2010. 238 с.
 16. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків / укл. Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.
 17. Інклюзивний клас : асистенти вчителя допомагають учням з особливими освітніми потребами. URL: <https://studway.com.ua/inklyuzivniy-klas/> (дата звернення: 15.08.2022).
 18. Інклюзивний простір. Порадник для педагогів та батьків : навч.-метод. посіб. / уклад. Логвін Т. В. Чернігів : Десна Поліграф, 2018. 188 с.

19. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
20. Колупаєва А. А., Данілявічюте Е. А., Литовченко С. В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. Київ : вид. гр. «А.С.К.», 2012. 197 с.
21. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
22. Колупаєва А. А., Луценко І. В. Нормативний бюлетень: Аналіз міжнародного законодавства з питань інклюзивної освіти / А. А. Колупаєва, І. В. Луценко // *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2016. Вип. 11. С. 242 – 260.
23. Лаврінченко Л. І. Школа для кожного (окремі аспекти інклюзивної освіти) : навчально-методичний посібник для керівників закладів освіти, учителів та вихователів ЗДО, ГПД, шкіл-інтернатів, методистів. Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет (ЧНТУ), 2017. 168 с.
24. Ленів З. П. Формування професійної готовності фахівців до роботи в інклюзивному освітньому просторі початкової школи. *Обрії : науково-педагогічний журнал*, 2018. Вип. 2 (47). С. 57 – 61.
25. Литовченко С. В. Специфіка роботи асистента вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним навчанням / С. В. Литовченко // *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 2013. Вип. 4(1). С. 252 – 260.
26. Луценко І. В. Роль, функції та відповідальність асистента вчителя : організаційно-методичні аспекти / І. В. Луценко // *Організаційно-педагогічні умови діяльності асистента вчителя в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої*. Київ : Атопол, 2014. С. 19 – 41.

27. Луценко І. В. Роль асистента вчителя в організації навчально-виховного процесу у класі з інклюзивним навчанням / І. В. Луценко // *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2013. Вип. 4, Ч. 1. С. 234 – 243.
28. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки : навч.метод. посіб. для студ. напряму підг. «Дошкільна освіта». 2-ге вид. Київ : ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 288 с.
29. Миронова С. П. Командний супровід дітей з особливими освітніми потребами як умова ефективності інклюзивного навчання. Соціальне партнерство та міжвідомча взаємодія у вирішенні актуальних проблем інклюзії: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці: «Технодрук», 2019. С. 203 – 205.
30. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
31. Мельник Ж.В., Федюк К.Ю. Роль асистента вчителя в реалізації інклюзивного навчання / Ж.В. Мельник, К.Ю. Федюк // *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / за ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Вип. 36. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2022. С. 62 – 69.
32. Мельник Ж.В., Федорович Х.І. Використання технологій соціальної допомоги у створенні оптимальних умов навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами: Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 28 квітня 2020 року) / редкол. : Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2020. С. 60 – 63.

33. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. Рівне : НУВГП 2012. 99 с.
34. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. H. M. Bibik. Kyiv : TOB «Vydavnychij dim «Plyady», 2017. 206 s.
35. Oglyad roli asistentiv uchyteliv u kanadських школах. Dosvid provintcij Manitoba, Nova Shotlandija ta Alberta : posib. / Chornoboj E., Krasjukova-Ennz O. Kyiv : Palivoda A. V., 2012. 32 s.
36. Organizacijno-metodychni zasady dijalnosti inklyuzivno-resursnogo centru: navch.-metod. posib. / za zag. red. M. A. Poroshenko ta in. Kyiv : 2018. 318 s.
37. Organizacija inklyuzivnogo navchannja ditej z osoblyvymy osvithnymi potrebami v umovah novoi ukraynської школи: navch.-metod. posib. / ukl. L. I. Chopik. Vinnyca : KBVZ «VANO», 2019. 39 s.
38. Organizacijni zasady dijalnosti asistenta vchytelja v inklyuzivnomu klasi : metod. posib. / uklad. : O. V. Kogan ta in. Kharkiv : «Drukarня Madryd», 2019. 110 s.
39. Osnovy inklyuzivnoї osviti : navch.-metod. posib. / MOH molody sportu Ukraїni, NAPH Ukraїni, In-t spec. Pedagogiki / pid zag. red. A. A. Kolupevoj. Kyiv : vyd. «A.S.K», 2012. 308 s.
40. Osnovy korekційної pedagogiki : navch.-metod. posib. / S. P. Myronova, O. V. Gavrilov, M. P. Matveeva. Kam'janeць-Podilський : KPNУ im. I. Oghienka, 2010. 264 s.
41. Pidtrymaj sebe – pidtrymaj ditynu : putivnyk dla batkiv ditej z osoblyvymy potrebami / Metodychni materialy / Avtorsьkij kolektiv proektu «Inklyuzivna osvita: krok za krokom». Kyiv : TOB «Vydavnychij dim «Plyady», 2015. 34 s.
42. Poroshenko M. A. Inklyuzivna osvita : navch. posib. Kyiv : Agentstvo «Ukraїna», 2019. 300 s.

43. Права людини: знати, щоб захищати. Що треба знати про захист прав дітей з інвалідністю : метод. посіб. / ред. Н. З. Софій. Київ : Пляда, 2015. 52 с.
44. Практика асистента педагога: міжнародний й український контекст: результати дослідження / О. Федоренко, О. Мартинчук, Н. Софій, Г. Лук'янова, О. Кошіль, Т. Симоненко, Л. Байда, Ю. Найда. Київ : ФОП Парашин, 2020. 122 с.
45. Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади : посібник. Київ : Паливода А. В., 2012. 50 с.
46. Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 778. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2022).
47. Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 р. № 305 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2022).
48. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 р. № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18> (дата звернення: 04.12.2021).
49. Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010 р. № 1205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10#Text> (дата звернення: 04.12.2021).
50. Про надання роз'яснення стосовно тривалості уроків в інклюзивних класах, функціональних обов'язків асистента учителя : Лист Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України

- від 05.02.2018 р. № 2.5.-281. URL: <https://base.kristti.com.ua/?p=6628> (дата звернення: 04.12.2021).
51. Про затвердження інструкції з діловодства у закладах загальної середньої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки від 25.06.2018 р. № 676. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1028-18#Text>: 04.12.2021).
 52. Психологічний супровід інклюзивної освіти: методичні рекомендації / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.
 53. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів : навч. посіб. для вчителів-логопедів / А. Я. Малярчук. Київ : Літера ЛТД, 2008. 336 с.
 54. Сак Т. В. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі : навч. курс і наук.-метод. посіб. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». 2011. 168 с.
 55. Сак Т. В. Індивідуальний навчальний план учня з ООП в інклюзивному класі. *Дефектологія*. № 3. 2010. С. 12 – 16.
 56. Сварник М. Інклюзивна освіта в Україні: попередній аналіз ситуації / Інклюзивна освіта. Збірник матеріалів проекту. Київ : 2013. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/31/>(дата звернення: 02.09.2022).
 57. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Частина I. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 238 с.
 58. Софій Н. З. Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03. 2017. Київ. 23 с.
 59. Софій Н. З. Демократична освіта – освіта без упереджень та стереотипів // *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство*. Київ. 2000. С. 10 – 14.

60. Спільне викладання в інклюзивному класі: метод. матеріали / уклад. Н. З. Софій. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 70 с.
61. Спеціальна психологія : навч. посіб. / С. П. Миронова, М. П. Матвєєва. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-видав. відділ, 1999. Ч. I. 158 с.
62. Спеціальна психологія : навч. посіб. / С.П. Миронова, М.П. Матвєєва. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-видав. відділ, 2001. Ч. II. 140 с.
63. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: метод. посіб. / за заг. ред. Н. З. Софій. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 66 с.
64. Титаренко Т. Дитина з особливими потребами та її життєвий світ: напрямки психологічного консультування // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. Київ : Контекст, 2000. 336 с.
65. Уманець Г. М., Кобзар О. В., Кулеш В. О. Інклюзивна освіта: Особливій дитині – особлива увага. Донецьк : Витоки, 2010. 135 с.
66. Четверікова Н. В. Актуальність проблеми збереження емоційної стійкості педагогів в умовах інклюзивної освіти: сучасний вимір // Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. 2017. Т. 1. Вип. 3. С. 107 – 113.
67. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки : підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 248 с.
68. Шеффер А. П., Романчак Ж. І. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання (методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладів). *Наша школа*. 2012. № 4. С. 54 – 55.
69. Школа для кожного : посіб. / упоряд. : Л. Ю. Байда. Київ, 2015. 60 с.
70. Щодо встановлення тарифного розряду асистенту вчителя : Лист МОН України від 06.02.2019 р. № 1/11-1143. URL: <https://www.schoollife.org>.

ua/shhodo-vstanovlennya-taryfnogo-rozryadu-asystemu-vchytelya/ (дата
звернення: 04.12.2021).